

A husserli fenomenológia egyes főbb kategóriáinak fejlődése

Tézisek

Áron László

Az értekezés szövege 1982-ben megjelent „Edmund Husserl” című kismonográfiám szövegén alapul, annak átdolgozott változata. Az átdolgozás fő célja az volt, hogy az írás korábbi koncepcióját mintegy összevegyem azokkal a kutatási eredményekkel, ill. publikációkkal, melyek az eredeti változat óta napvilágot láttak, és hogy – ahol szükséges – elvégezzünk rajta néhány módosítást. Az idevágó irodalom áttekintése során kitűnt, hogy a husserli fenomenológia kategóriális hálójának változásairól viszonylag kevés számú releváns irodalom jött létre, ezek közül talán a legjelentősebb Rudolf Bernet, Iso Kern és Eduard Marbach könyve: *Edmund Husserl. Darstellung seines Denkens* (Hamburg, Felix Meiner, 1989), mely mindenben felveszi a versenyt Theodor de Boer *The Development of Husserl's Thought* című könyvével (The Hague–Boston–London, Martinus Nijhoff, 1978), mely a téma első releváns feldolgozásának tekinthető.

Úgy látszik azonban, hogy az eredeti változat másik koncepcionális elemét, azt ti. hogy a fenomenológia, ill. a husserli életmű egyes szakaszaiban észlelhető kategóriális jelentésmódosulásokat a külső történések összefüggéseibe ágyazottan próbáltuk felvázolni, a szakirodalom lényegi pontokon nem tárgyalta újra. Végző soron ez tette lehetővé, hogy az eredeti szöveg belső összefüggéseit érintetlenül hagyva az átdolgozást javítások, betoldások, kiegészítések és jegyzetek formájában valósítsuk meg. Mindenképpen lényegesnek tűnt azonban az, hogy egy, már az eredeti változatban is meglévő hangsúlyeltolódást még inkább engedjünk érvényre jutni: lévén, hogy már az első változat is kiemelt figyelmet szentelt a husserli fenomenológia esztörténeti forrásainak, melyekkel a husserli elképzeléseket konfrontálva viszonylag életközeli képet lehetett nyerni Husserl korabeli törekvéseiről és azok elméleti motívumairól, a kategóriális átférmódosításokat nagyobb részletességgel kíséreltük meg felrajzolni az 1920 előtti művek vonatkozásában, míg a Husserl életének utolsó két évtizedéről szóló rész inkább epilógusként egészíti ki az 1920-as esztendőig eltelt időszak fejlődésrajzát. Ezen a hangsúlyeltolódáson nem kívántunk változtatni, hacsak nem oly módon, hogy tovább fokozzuk.

Elhagytuk az eredeti változathoz mintegy bevezetésként íródott történeti-szociálpszichológiai vázlatot, mivel úgy ítéltük meg, hogy nem illeszkedik szervesen az utána következő elemzésekhez.

Az értekezés a kategóriák megjelenését, átvételét és jelentés- vagy funkcióváltozásait Husserl pályaszakaszainak bontásában tárgyalja az alábbi felosztás szerint:

- I. Tanulmányai. Franz Brentano hatása
 - II. Magántanári működése Halléban (1887–1901): A deskriptív pszichológia jegyében; *Az aritmetika filozófiája, Logikai vizsgálódások*
 - III. Tanári működése Göttingenben (1901–1916): A transzcendentális fenomenológia születése; a *Logikai vizsgálódások* második kiadása
 - IV. Freiburgi évek – a kései Husserl (1916–1938): interszubjektív transzcendentális fenomenológia; az életvilág fenomenológia
-

Tanulmányai. Franz Brentano hatása

Az értekezés biográfiai elemek felvonultatásával közelíti meg azokat a tényezőket, melyek a fiatal Husserlt fokozatosan a filozófia felé irányították. Reálgimnáziumi tanulmányai után egyetemi éveit Lipcsében kezdi meg, ahol matematikai és természettudományi – fizikai és csillagászati – tanulmányokat folytat. Ez az érdeklődése koncentrálódik a későbbiekben a matematikára, melyből doktorátusát szerzi a variációszámításról írt disszertációjával. Az egyetemi tanulmányok befejeztével továbbra is a matematika iránt érdeklődik; első oktatói megbízatása a Weierstraß tanszékén ellátott tanársegédi feladatkör. A filozófia iránti – szórványosan már korábban is megmutakozó – érdeklődést a nagy bécsi mester, Franz Brentano formálja benne komoly élethivatássá. Brentano hatásának tudható be, hogy Husserl meglátja a filozófiában a valóban tudományos elemzés lehetőségét, mindezt a korabeli Németországban egyre népszerűbbé váló filozófiai irányzat, a pszichologizmus módszertani bázisán. Mivel a brentanói eszmekör Husserl egész további tudományos pályája szempontjából meghatározó jelentőségű, az értekezés külön szakaszban próbál közelebbi képet felrajzolni a mester gondolatvilágának egészéről, középpontba állítva az intencionalitás kategóriáját, mely később a husserli fenomenológia kulcsfogalmává válik.

Magántanári működése Halléban (1887–1901): A deskriptív pszichológia jegyében

Tanári működését a filozófia terén Halléban Husserl matematikafilozófiai témákkal kezdi: Habilitációs írását *A szám fogalmáról* írja, s első nagyobb lélegzetű műve is ilyen témájú, s *Az aritmetika filozófiája* címet viseli. A könyvet Brentanónak ajánlotta, és „logikai és pszichológiai vizsgálódásokként” tárta a közönség elé, ami már jelzi szerzőjük további fejlődési irányát és újabb kutatási témáját, melyet a századfordulón megjelent nagyszabású és nagy hatású művében, a *Logikai vizsgálódásokban* bont majd ki teljes mélységében.

Logikai vizsgálódások

A *Logikai vizsgálódások* nem csak új kutatási területet nyit Husserl pályáján, de egyúttal új módszert is alkalmaz azzal, hogy letér a pszichológiai megalapozás módszertanának útjáról, és mindenki másnál átfogóbb bírálatnak veti alá a pszichologizmus módszerét. Az értekezés esztétörténeti szempontból Husserl antipszichologista fordulatát, ide értve mindenek előtt híressé vált antipszichologista érveit, az osztrák neoplatonizmus áramlatába illeszkedő szellemi produktumként kísérli meg bemutatni, hangsúlyozva a történeti kapcsolatot olyan osztrák gondolkodókkal, mint Bernard Bolzano és Ernst Mach. A mű hatása a kortárs filozófiára olyan nagy volt, hogy már-már akadályozta szerzőjét a továbblépésben: „A világ számára még mindig a *Logische Untersuchungen* szerzője vagyok” — panaszolta élete végén Husserl egy Marvin Farberhez írt levelében.

Tanári működése Göttingenben (1901–1916): A transzcendentális fenomenológia születése; a Logikai vizsgálódások második kiadása

A másik sajátosság, amely panaszra adott okot a mű szerzőjének, az volt, hogy a nagyközönség, de még a szakmai közönség egy része is csak a mű első kötetét tanulmányozta, azt, amely az antipszichologista bírálatnak adott hangot, míg a második kötetet, melyben Husserl a megismerésben szerepet játszó szubjektív folyamatokat elemezte, nem. A műnek ez a fajta sajátos recepciója viszonylag könnyen igazolhatóvá teszi azt a koncepciót, mely az *Eszmék egy tiszta fenomenológiáról és fenomenológiai filozófiáról* című 1913-as Husserl-könyvben újabb nagyívű fordulatot fedez fel, mint azt eredeti változatában az értekezés is teszi. Ugyanakkor nincs rá nyomos ok, hogy ezt az értelmezési stratégiát felülbíráljuk. Már csak azért is érdemes az eredeti koncepciót fenntartani, mert az jól leírja azt a kitapintható jellegzetességét Husserl eddigi írásainak, hogy szemmel láthatóan távol tartja magát a felvetett ismeretelméleti problémák kantianus elemzésétől. Ugyanez azonban nagyjából ettől az időtől kezdve

nem mondható el róla, sőt a *Logikai vizsgálódások* új kiadásába fölvesz olyan fogalmakat – ilyen például a tiszta én fogalma – melyek kantianus eredete szembeötlő. A *Logikai vizsgálódások* két kiadása közé eső időszakra, pontosan 1905-re datálható a husserli fenomenológia három középponti kategóriájának, a fenomenológiai redukció, az epokhé és a lényegszemlélet (Wesensschau) kategóriájának a keletkezése. Eszerint az ismeretelmélet alapvető törvénye, mint Husserl írja, „a minden transzcendenst érintő epokhé törvénye” [...] „*A fenomenológiai redukció minden pszichikai élménynek megfeleltet tehát egy tiszta fenomént, amely a pszichikai élmény immanens lényegét (elszigetelten) abszolút adottságként emeli ki.*” Ugyancsak nagyjából ebben az időszakban jelenik meg az egzisztencia–esszencia fogalompár, melynek utóélete már túl is mutat azon az alkalmazásán, melyet az *Eszmé*kben Husserl szán neki.

Freiburgi évek – a kései Husserl (1916–1938): interszubjektív transzcendentális fenomenológia; az életvilág fenomenológiája

Ebben az időszakban születnek a *Formális és transzcendentális logika* (1929), a *Kartezianus meditációk* (1931) és *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia* (1936), mindhárom valamilyen értelemben összegző mű: az elsőben Husserl mintegy lezárja a fenomenológia tisztán ismeretelméleti tárgyalásmódjának eredményeit és tovább építi a fenomenológiai redukció kategóriáját interszubjektív irányban. Ezt az interszubjektív redukciót dolgozza ki a másodikban, majd az így létrejövő interszubjektív fenomenológiának ad történelmi keretet a harmadikban az életvilág kategóriájának bevezetésével, mely az eddigi fenomenológiai megközelítéseket történelmi dimenzióba helyezi. Az életvilág olyan kategória, mely nem minden előzmény nélkül jelenik meg *Az európai tudományok válságában*, futólag feltűnik már a *Formális és transzcendentális logikában* is, más alakváltozataival – „áramló jelen”, „eleven jelen” – pedig találkozhatunk a 30-as évek kéziratlapjain.